

A fejlesztés stratégiája a harmadik világban

Évszázadunk nagy témája. Könyvtárakra valót írtak össze róla, az építő javaslatok, sokat ígérő tervek százait tanulmányozták és igyekeztek megvalósítani, a kezdeményezések hatalmas aktacsomói halmozódnak, nemzetközi szervezetek intézményesített formában foglalkoznak az ügygel. Korunk nemzetközi életének legakutabb kérdései közé tartozik. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 126 tagállama közül 90-et *közvetlenül* érint (az államoknak ez a nagy csoportja a nem éppen szerencsés „harmadik világ” elnevezéssel került be a politikai szóhasználatba).

Nemrégiben nemzetközi kollokvium zajlott le Teheránban a nagy témával kapcsolatban. Már maga a címe is sokat mond: *A harmadik világ 2000-ben*. Az iráni fővárosban nemzetközi hírű tudósok folytattak véleménycserét Afrika, Ázsia és Latin-Amerika fejlődő országainak lehetőségeiről, azokról a módozatokról, amelyek a gyorsabb haladást biztosíthatnák számukra. Következtetésként megállapították, hogy a gyengén fejlett harmadik világ elegendő anyagi és emberi erőforrással rendelkezik ahhoz, hogy derülatoan ítélje meg a harmadik évezredet.

Mindez nagyon szép, de egyelőre a huszadik század hetedik évtizedében élünk, abban, melynek végén lejár az ENSZ által a harmadik világ hasznára meghirdetett első fejlesztési évtized. S az idén dolgozzák ki a második fejlesztési évtized programját, amelyet egyik mentora, Raul Prebisch, „a fejlesztés globális stratégiája”-ként emleget.

*

Rendkívül heterogén a „harmadik világ”. Hatalmas államok és liliputi országok világa ez: Indiának több mint félmilliárd lakosa van, Gambiának csupán 350 000... Ide tartoznak az afrikai országok, melyek az utóbbi két évtizedben szabadultak a kolonializmusból, ebbe a csoportba sorolják a latin-amerikai országokat, amelyek már a múlt század elején és derekán kivívták politikai függetlenségüket, de gazdaságilag függő helyzetben vannak, és fejlődésük lassú. Vannak ebben az államcsoportban dúsgazdag országok (mint például Kuwait és Venezuela) és rendkívül szegények (Malawi és Dahomey). Ebben a nagy különbözőségben azonban fellelhetők az azonosság lényeges elemei is. A harmadik világ majdnem minden államának közös vonása, hogy gazdasági szerkezete egyoldalú, monokultúrás, magán viseli a gyarmati kizsákmányolás bélyegét; a mezőgazdaság domináns ugyan, de elmaradott, nagyon sok helyen még patriarchális jellegű, az ipar gyengén fejlett vagy teljesen hiányzik; általában a műszaki alap silány; a külkereskedelmi mérleg erősen deficites; a külföldi adósságok óriásiak; az életszínvonal rendkívül alacsony (például Afrikában és Ázsiában), s megoszlása egyenlőtlen (Latin-Amerikában).

A gyengénfejlettség: a fejlett tőkés országokhoz viszonyított lemaradás. A legszembeütőbbben akkor mutatkozik meg, ha összehasonlítjuk az egy főre jutó nettó társadalmi össztermékeket. Óriási szakadék tátong a tőkés világ két nagy gazdasági csoportja közt, a gyengén fejlett — vagy ahogyan még nevezik — a fejlődő országok és a fejlett ipari államok között. Az ENSZ múlt évi adatai szerint 1963 és 1967 között az egy főre jutó nettó társadalmi össztermék értéke 21 fejlődő országban 100 dollárnál kevesebb volt évente, 21 országban 199 dollár alatt, 36 országban 200 és 399 között, 15 országban 400—599, 10 országban 600—999, 6 országban 1000—1499 és 11 országban 1500 dollár fölött volt. A száz dolláron aluliak csoportjába tartozik többek között Afganisztán, Gambia, Haiti, Indonézia, Kenya, Laosz, a Malgas Köztársaság, Mali, Nepál, Szudán, Uganda, Yemen. Ellenben az Egyesült Államokban az egy főre jutó társadalmi össztermék 3026 dollár, Svédországban 2110, az NSZK-ban 1998, Nagy-Britanniában 1576 dollár. Ugyancsak az ENSZ statisztikái mutatják ki, hogy a tőkés világ e két államescsoportja között a szakadék nemhogy eltűnne, hanem még mélyül. Míg 1955 és 1959 között a fejlett tőkés országokban az egy főre jutó ipari termelés 538 dollárral volt nagyobb a fejlődő országok átlagánál, addig 1960 és 1964 között ez az érték már 645 dollár különbséget mutatott.

E nagy különbségek okát nem való a mostoha természeti körülményekben keresni. Hiszen a fejlődő országoknak számottevő természeti kincseik vannak. Afrikában található a tőkés világ legnagyobb uránlelőhelyei, a vasércartalékok 35, a krómtartalékok 75, a gyémántlelőhelyek 90 százaléka, és e kontinens országai adják a világ kakaótermelésének 75 százalékát. Tulajdonképpen Ázsia sem szegényebb. Innen származik a világ kőolajtermelésének több mint 50 százaléka. Latin-Amerika pedig a kapitalista világ olajtermelésének 22, bauxittermelésének 50, réztermelésének több mint 20 százalékát és kávétermelésének 80 százalékát szolgáltatja.

Évtizedeken át a kolonialista hatalmak könyörtelenül kiaknázták ezeknek a földrészeknek a természeti kincseit és emberi erőforrásait. Egyoldalú gazdaságot, monokultúrát kényszerítettek rájuk. Legújában pedig neokolonialista eszközökkel igyekeznek visszaidézni a régi szép időket. A harmadik világ országainak külkereskedelme az egyenlőtlen csere következtében nem képes megszabadítani ezeket az államokat a nyomasztó adósságtól és a gazdasági függőségtől. Mindennek eredményeként a gyengén fejlett országok — főleg az utóbbi évtizedekben felszabadult afrikai és ázsiai országok — nemzetgazdaságában az ipar, és elsősorban a feldolgozó ipar, maradt a leggyengébb gazdasági ág. 1968-as ENSZ-statisztikák szerint a világ feldolgozó ipara termelésének mindössze egyhuszadát adja a harmadik világ.

*

Nemcsak a fejlődő országokat aggasztják ezek a problémák. Másfél évtizeddel ezelőtt nemzetközi szervezetekben alig-alig került szóba a gyengénfejlettség kérdése; a fejlődő országok és a fejlett ipari államok közötti szakadék amolyan másodrendű, nem politikai ügy volt. Ma már állandó napirendi pont a világpolitikában, és megoldását korunk egyik életbevágó és sürgős feladatának tartják. A nemzetközi szervezetek egész sora foglalkozik ezzel a kérdéssel; az ENSZ-nek olyan szakosított intézményei és szervei, mint például az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja az Egyesült Nemzetek Iparfejlesztési Szervezete, az Egyesült Nemzetek Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája.

Ez a nagyfokú érdeklődés és ez a széles körű intézményesített összefogás ebben a kérdésben rendkívül pozitív jelenség, a történelmi tapasztalat azonban azt

mutatja — s ezt egyre szélesebb körben elismerik az érdekelt országok is —, hogy a gazdasági felemelkedésnek a legbiztosabb útja a saját nemzeti erőfeszítések fokozásán, az egész emberi és anyagi potenciál bevetésén, mindegyik nemzet összes haladó erőinek mozgósításán át vezet.

A belső erőfeszítést hivatott támogatni a sokoldalú nemzetközi együttműködés, amelyet az említett ENSZ-szervek kiépíteni törekcszenek. Igyekeznek mindenekeelőtt eltávolítani az államok közti kereskedelem útjából a mesterséges korlátokat. Azt szorgalmazzák, hogy a nemzetközi gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat is a nemzeti függetlenség, a szuverenitás, a jogegyenlőség, a belügyekre való be nem avatkozás és a kölcsönös előnyök elveinek szigorú tiszteletben tartásával fejleszték. Annál is inkább fontos ezeknek az elveknek az érvényesítése, mivel korunk világpolitikai térképét különböző fejlettségi fokon álló és más-más társadalmi-politikai rendszerű országok népesítik be.

Az 1960 és 1970 közötti időszakot „fejlesztési évtizednek“ nyilvánította az ENSZ. Ezzel is mintegy elismerte és kiömböritotta annak parancsoló szükségességét, hogy a harmadik világ országainak gyorsabb ütemben kell haladniuk a gazdasági felemelkedés útján. Azt tervezték, hogy az összes államok együttes összefogásával biztosítsák a fejlődő országok legkevesebb 5 százalékos évi átlagos gazdaságfejlesztési ütemét. Ehhez mindenekeelőtt az iparosítással akartak hozzájárulni, ami igen lényeges tényező, hiszen a következetes, világos orientációjú iparosítás a fejlődésben levő országok fellendülésének fő eszköze, függetlenségük megszilárdításának legfontosabb útja. 1964-ben az ENSZ első kereskedelmi és fejlesztési konferenciáján (UNCTAD) elhatározták, hogy a fejlett ipari országok nemzeti jövedelmük egy százalékát a gyengén fejlett országok finanszírozására fordítják.

Milyen eredményekkel zárul a fejlesztési évtized? Teljes adatokkal még nem rendelkezünk, hiszen csak a jövő évben ér véget ez a periódus. A tavaly Új-Delhiben megtartott második UNCTAD-értekezlet azonban elkészítette az évtized első felének fejlődési mérlegét. Az eredmény lehangoló. Az egyik fejlődő ország delegátusa ezt mondta Delhiben: „Ez nem a fejlődés, hanem a kiábrándulás évtizede.“ Az ENSZ mérlege szerint „a fejlődő országok vesztek sebességükből“. Az 1955—1960-as időszakhoz viszonyítva ez évtized első felében (1960—1965) a gazdasági fejlődés évi átlagos üteme nemcsak hogy nem növekedett, hanem 4,5 százalékról 4 százalékra esett vissza. Az egy főre jutó társadalmi össztermék gyarapodása mindössze 1 százalékos az említett periódusban. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem növekedésével kapcsolatban pedig a 77 fejlődő ország 1967 októberében Algírban megtartott tanácskozásáról kiadott dokumentum (*Algíri Charta*) megállapította: míg az említett időszakban a fejlett tőkés országok évente mintegy 60 dollárral növelték, a harmadik világ országai még 2 dollárral sem gyarapították egy főre jutó nemzeti jövedelmüket. Rosszabbodott világpiacon helyzetük is, szaporodtak külföldi adósságaik.

Miközben a fejlett országok részaránya tovább növekedett a világkereskedelemben, a harmadik világ országai egyre inkább Merkur kegyvesztettjeivé lettek. A *Jeune Afrique* című tuniszi hetilap az UNCTAD egyik jelentését idézve megállapítja: 1950-ben a fejlődő államok a világ exportjában 33,7 százalékkal részesedtek, 1962-ben ez az arány 23,5-re, 1965-ben 22,8-ra, 1967-ben pedig 21,2 százalékra apadt.

A világpiacon árak alakulása következtében az utóbbi években a fejlődő országok számára még inkább megromlottak a csereviszonyok. A nyersanyagok és az agrártermékek ára csökkent, az ipari termékeké viszont elég jelentősen növekedett a tőkés világpiacon. Márpedig a fejlődő országoknak a gyarmati rendszertől

örökölt, általában egyoldalú nemzetgazdasága főként alaptermékeket — élelmiszert, ércet, kőolajat — szállít a világpiacra. Az ipari termékeket viszont borsos áron kell beszerezniük a fejlett tőkés országokban. Ez azt jelenti, hogy a fejlődő országoknak egyre nagyobb mennyiséget kell szállítaniuk termékeikből, hogy ugyanannyi készterméket kapjanak érte cserébe. A csere egyre egyenlőtlenebb, s ezen államok külkereskedelme nem tud lépést tartani a nemzetközi kereskedelmi és gazdasági körforgás mindinkább gyorsuló tempójával.

Az *Algíri Charta* szerint a harmadik világ országainak külföldi adósságai rohamosan közelednek az 50 milliárd dollárhoz, és az évtized végére a kifizetések összege meghaladhatja az újabb hitelek summáját. A törlesztési kötelezettségek növekedése súlyos teherként.

Noha az első és második UNCTAD-értekezlet hosszú és parázs viták után elfogadta, hogy a fejlett államok nemzeti jövedelmük egy százalékát bocsássák a fejlődő országok rendelkezésére, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet *Observer* című kiadványa megállapítja: „Az adományozók még távol állnak az UNCTAD által meghatározott célkitűzéstől — 1967 végén 3,5 milliárd dollár hiányzott ebből az ígért összegből.“ A Nemzetközi Valutaalap, valamint a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank adatai szerint a harmadik világ országainak évente legkevesebb 12—13 milliárd dollár hitelre lenne szükségük, de jelenleg a legjobb esetben is kénytelenek beérni kilenc milliárddal.

De e „segélyektől“ egyre több fejlődő ország viszolyog. Az UNCTAD-ban egyre gyakrabban hangzik el a jelszó: „Trade, not aid!“ (vagyis: kereskedelmet, ne segélyt!).

A hitelek növelése csak úgy járulhat hozzá a harmadik világ országainak reális fejlődéséhez, ha lerombolják a mesterséges korlátokat a fejlett országokba irányuló export útjából.

Merre tovább? Mi a megoldás?

A genfi UNCTAD-értekezleten, az algíri 77-es tanácskozáson, majd az Új-Delhiben tartott második UNCTAD-konferencián éles vita folyt a fejlődő államok következő követelései körül: létesítsenek exportjukat megkönnyítő általános preferenciális rendszert; rendezzék a pénzügyi hitelek problémáját; kössenek nemzetközi egyezményeket a nyersanyagok eladási árának stabilizálására, és csökkentsék a harmadik világ országai által exportált termékek vámtarifáit.

Mi valósult meg ebből? A preferenciális rendszert illetően részben megegyeztek, s remélik, hogy ebben az évben az egyezményt részlegesen a gyakorlatban is alkalmazzák. A pénzügyi hitelek tekintetében nincs haladás. A másik két követelés sem teljesült.

A gazdasági fejlődés fő tényezője kétségtelenül az, hogy a fejlődő országok mozgósítsák belső erőforrásaikat a népeik érdekében történő gazdaságszervezés és vezetés révén. Ugyanakkor előrehaladásuk meggyorsításában fontos szerepet tölthet be az a gazdasági és műszaki támogatás, amelyet a fejlett országok nyújtanak a nemzeti szuverenitás, a belügyekbe való be nem avatkozás, a jogegyenlőség és a kölcsönös előnyök elvének tiszteletben tartása alapján. A fejlődő országok gazdasági törekvéseikben és a gyarmati múlt átkos örökségének felszámolására irányuló erőfeszítésükben fontos támogatókra találnak a szocialista világrendszer országaiban.

Románia baráti együttműködési kapcsolatokat fejleszt ki ezekkel az országokkal. Az Egyesült Nemzetek Szervezetében és más nemzetközi fórumokon hazánk

képviselői értékes javaslatokat tettek ezeknek az országoknak a fejlődéséért. Kezdeményezést terjesztettünk elő a saját erőforrások minél hatékonyabb felhasználásának módozatairól, továbbá a műszaki szakemberek nemzetközi szintű képzésének előmozdításáról, az emberi erőforrások minél hatékonyabb hasznosításáról, a különböző gazdasági-társadalmi rendszerű országok kereskedelmi kapcsolatainak normalizálásáról. Hazánk szorgalmazta, hogy továbbra is kedvezőbb feltételek alapján, hitelbe szállítsanak berendezéseket a fejlődő országoknak, s ezeket a hitelélvező ország a gyártott termékekből fizesse vissza. Úgyszintén a román képviselő Delhiben javasolta a gazdasági együttműködés korszerű formáinak megvizsgálását, kezdeményezte, hogy nyújtsanak segítséget ezeknek az országoknak a külkereskedelmi műszaki káderek képzésében.

*

Még nem fejeződött be az első fejlesztési évtized, de már készítik a második programját. Az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája Tanácsának 8. ülészakán érvényes programot még nem sikerült kidolgozni. Egy általános irányelvet azonban már elfogadtak a harmadik világ „nemzetközi fejlesztési stratégiájáról”. Ez a nyilatkozat leszögezi, hogy az UNCTAD-nak folytatnia kell tevékenységét ezen országok fejlődésének meggyorsítására, új gazdaságfejlesztési politikát kell kidolgoznia és alkalmaznia.

A fejlesztés nemzetközi stratégiájának célja — hangoztatja a Genfben megtartott ülésszakról kiadott dokumentum — a gyorsabb gazdasági növekedés előmozdítása, kiváltképpen a fejlődő országokban, mégpedig abból a célból, hogy emelkedjék az életszínvonal, hogy lehetővé tegyék a munkaerő teljes kihasználását, hogy megteremtsék a társadalmi és gazdasági haladás feltételeit, hogy csökkentsék a fejlődő országok és a fejlett országok közötti óriási különbséget.

Mihálka Zoltán

Az olasz válság és a kommunista párt

Már mindegyik politikai párt elismeri, hogy az olasz társadalom súlyos válságba jutott. Ki is tagadhatná? Az ellentétek csupán e válság jellegének a meghatározásában, a megoldáshoz szükséges intézkedések eldöntésében merülnek fel. Az Olasz Kommunista Párt XII. kongresszusán Luigi Longo elvtárs jelentésében kimondta: „A mélységes válság, amely az egész országot megrázta..., a termelési folyamatból kiindulva az egész nemzeti életet sújtja, a kultúrát, az igazságszolgáltatást, a családot, sőt a vallási életet is.”

A jelenlegi olaszországi helyzetben mégsem való forradalmi válságról beszélni, amely rövid időn belül fegyveres felkeléshez, a hatalom átvételéhez és a proletárdiktatúra megteremtéséhez vezethetne. A forradalmi válságot, Lenin útmutatásai szerint az a helyzet idézi elő, amelyben a nép nagy tömegei már képtelenek a régi módon élni, és a kiváltságos vezetécsoportok képtelenek a régi módon fenntartani uralmukat. Jelenleg Olaszországban nem ez a helyzet. Különbösen is a demokratikus szocializmus felé való fejlődés stratégiája a fejlett kapitalista országban, amelyet a párt VIII. kongresszusa (1956) világosan kijelölt, s amelyet az OKP tulajdonképpen már 1944 óta, az „új” párt megalakulásától kö-

vetett, kizárja az olyan forradalmi válság hipotézisét, amely a szovjet tapasztalatok alapján, a hatalom fegyveres felkelés útján történő átvételéhez vezetne. A hatalom átalakulása az állammonopolista kapitalizmus rendszerévé arra készítette a munkásosztályt, hogy más különféle utakat keressen az államvezetés átvételére. A hatalom megszervezése nem valósulhat meg egyetlen helyhez és időhöz kötött akció útján, mint egy klasszikus tragédiában, hanem csakis a társadalom forradalmi átalakulásának sokoldalú és hosszadalmas folyamatában.

A jelenlegi válság nem szabványos politikai krízis, amely csupán az olasz politikát irányító köröket érinti. Szükségesnek tartom hangsúlyozni ennek a társadalom alapjait megrázó reális folyamatnak az objektív jellegét. Ám ebben az objektív folyamatban egy igen erős ideológiai és politikai feszültség fejeződik ki, nagyszabású munkás és népi mozgalom, amely történelmi múltjával és erejével az olasz valóság tényleges része. Eppen a gazdasági és a politikai valóság, a gazdaság és a politika eredeti kapcsolata miatt a termelési folyamat fejlődésében keletkezett válság áttérjed az egész nemzeti életre. A válság (amely tehát egyidejűleg szociális, gazdasági és politikai), a termelési folyamat szívében, a munkások és tőkések, a kizsákmányoltak és a kizsákmányolók kiéleződött antagonizmusában nyilvánul meg.

A technikusok és tisztviselők proletarizálódása, noha a folyamat még kezdeti, súlyosbítja a rendszer helyzetét. Ugyanakkor megerősödik a munkásosztály szövetsége a monopolkapitalista politikától sújtott lakosság más rétegeivel. Tapasztalataik és jól megfontolt érdekeik arra készítetik a dolgozó lakosság mind újabb rétegeit, hogy megértsék a munkásosztály hívását, és csatlakozzanak harcához azon erők ellen, amelyek kiváltságos és elnyomó pozícióik védelmében ellenszempülnek a társadalom bármiféle reális megújításának.

A válság mélysége és terjedelme olyan megoldásokat követel, amelyek nem könnyűek. Ezzel számolni kell, amikor a válság jellegét felmérjük. Megoldása lényegében az erők új egyensúlyának a megteremtését, egy „új rendszer” felépítését igényli, az emberek közti új viszonyok létrehozását, új szokások kialakítását, az új normális értékek tiszteletét, az ország gazdasági és politikai felépítésének gyökeres megváltoztatását. A megoldás tulajdonképpen a kapitalizmus végét jelenti, az ember ember által való kizsákmányolásának a megszüntetését; ám ez nem valósítható meg egy csapásra. A társadalom gazdasági és politikai felépítésének a teljes átalakítása hosszú folyamat, amely demokratikus és egyben szocialista lesz.

A középbal kormányzatok idején szerzett tapasztalat bizonyítja, hogy az olasz társadalom történelmileg adott helyzetében a konzervatív erők akadályozzák a jelenlegi viszonyok bármiféle megváltoztatását. Csupán a konzervatív erőknél (és az őket támogató amerikai imperializmuson) aratott teljes győzelem nyithatja meg az alapvetően demokratikus és szocialista irányú változások útját.

A válság jellege és a harcban álló erők értékelése bizonyosága annak, hogy a teljes súlyosságukban felismert akadályok és nehézségek ellenére — a mozgalom előbbre fog jutni és eléri céljait, az átmenetieket és a végsőket egyaránt. Ezt a folyamatot meggyorsították az 1968-as esztendő eseményei: nemzetközi síkon a felszabadító mozgalom vietnami sikerei, Olaszországban pedig a május 19-i szavazás, a munkástömegek, a parasztság és a diákok harca.

A válság gyökereit azokban a gyors és zajos folyamatokban kell keresni, amelyek húsz esztendő alatt átalakították az országot. Ezeknek a folyamatoknak a kerete nemzetközi síkon a szocializmus és az imperializmus ellentétei, valamint a kapitalizmus általános válságának a kiéleződése. Olaszország arculata megváltozott. A gazdasági és politikai hatalom fő emeltyűit azonban változatlanul

ugyanazok a csoportok ellenőrzik (néha ugyanazok a családok), amelyek a fasiszmus idején és utána is megőrizték régi hatalmi pozícióikat, a magas állami (és államok feletti) bürokráciával, valamint a magas klérussal teremtett kapcsolataik révén, de főleg az Egyesült Államoktól kapott — gazdasági, politikai és katonai — segítség következményeként.

Persze az uralkodó csoportok szervezetenként megváltoztak, és megváltoztak belső erőviszonyaik is. Nemzetközi helyzetük is módosult a kapitalizmus nemzetközi integrációja fejlődésének hatására. Mindenekelőtt megváltozott az államhoz fűződő viszonyuk, mivel kialakult az állammonopolista kapitalizmus rendszere, amely biztosítja ugyan a tőkéseknek a profit bekebelezését, de a gazdaság és politika viszonyának szorosabbra fűzésével új ellentmondásokat teremt, új harci területeket létesít. A gazdasági és politikai hatalom azonban (habár új módszerekkel tartják kézben, nevezetesen politikai egyezkedéssel a kormányzó pártokkal s különösen a kereszténydemokrata párttal) végső fokon továbbra is a nagyburzsoázia ellenőrzése alatt áll. A válság fő oka tehát ebben az ellentmondásban van: egy alapvetően megváltozott országon a régi hatalmi csoportok uralkodnak. Nyilvánvaló, hogy ez a helyzet csak e hatalmi körök eltávolításával oldható meg.

A válság okait csak úgy lehet megérteni, ha nemcsak az olasz társadalom jelenlegi helyzetét vizsgáljuk, hanem azt a folyamatot is, amely ide vezetett. Mostanában egyesek gyakran követik el azt a hibát, hogy az olasz társadalmat nem történelmi fejlődésében vizsgálják, pedig a lényeg: a fejlődés és a fejlődés iránya. Nagyon fontos megérteni, hogy milyen impulzusok hatására, milyen harcok és áldozatok árán alakult át az olasz társadalom. Akik eltávolodnak a szigorúan tudományos történelemkutatástól (a marxista történelemkutatástól) végül is menthetetlenül súlyos elemzési hibákat követnek el, és képtelenek helyesen értelmezni a munkásmozgalom taktikai és stratégiai kérdéseit. A munkásmozgalom csak úgy érheti el kitűzött célját, a szocializmust, ha beleviszi a valóság átalakulásának objektív folyamatába a maga tudatos forradalmi akaratát, politikai öntudatát, hogy e folyamatot a kívánt cél felé irányíthassa.

Az olasz társadalomnak az utóbbi negyed században bizonyított dinamizmusa, fejlődőkészsége a Togliatti által „antifasiszta forradalom“-nak nevezett mozgalomból ered. Az antifasiszta forradalom elérte számos célját (a fasiszmus szétzúzását, a szabadság, a köztársaság és az alkotmány kivívását), s ezek fontosságát alábecsülni hibás irányzat.

Ha visszagondolunk, mit jelentett a monarchia mint a reakciós erők központja Görögországban, megérthetjük munkásmozgalmunk 1945-ben és 1946-ban elért eredményeinek történelmi jelentőségét. Ám a pillanatnyi célok megvalósítása mellett az „antifasiszta forradalom“ olyan folyamatokat is elindított, amelyek továbbra is hatnak a társadalom fejlődésére, továbbra is változásokra ösztönöznek, és arra hivatottak, hogy újabb és újabb eredményeket csíholjanak ki, ha a munkásosztály és a haladó erők megértik az állandó változás szükségét és értelmét, ha sikerül megőrizniük azt a „feszültséget“, amely az általános megújulás szükségének a tudatából fakad.

A régi hatalmi csoportoknak sikerült visszahúzó akcióikkal fékcsúzni a népi erők előretörését. Megőrizték régi pozícióikat, és visszaszereztek számosat azok közül, amelyeket a fasiszmus idején kénytelenek voltak átmenetileg átengedni. Egy ideig azt hitték, hogy sikerült megtorpanásra bírni és legyengíteni a népi erőket, megszilárdítani saját rendszerüket. Ám ezek az illúziók tiszavirág életűek voltak. Minden veszített csata után a munkásmozgalomnak sikerült kijavítania az elkövetett hibákat, és új erővel harcba szállnia. A hatalmon levő osztályok sok csatát

nyertek, de nem tudták megakadályozni a mozgalom feléledését, megtörni lendületét, amely egyre magasabb szintre emelte a harcot. Nem tudták megakadályozni, hogy kiépítsük szövetségi rendszerünket, újabb harci és szervezési eszközöket alakítsunk ki.

A népi mozgalom növekvő lendületének és az ellenséges erők új tömörülésének új körülményei között az OKP kemény és állandó ideológiai és politikai csatározások során tett tanúbizonyságot mozgósító erejéről és szervező képességéről. Ám az OKP azzal lehetett jelen dinamizáló és ösztönző erőként az olasz társadalom átalakulási folyamatában, hogy maga is szüntelenül fejlődött és változott gondolkodásmódjában és tetteiben egyaránt.

Ez az állandó „megújulás” nem volt könnyű. Kemény harcot kellett vívni az ellenállások megtörésére, a megrögzött szokások elvetéséért, a hibák kijavításáért és az új káderek kiválasztásában.

Szükséges tanulmányozni a pártban végbement változások hatását a társadalmi átalakulásokra, hogy megérthessük, melyek a párt feladatai a jelenlegi válságban, és tudjuk, milyen újítások szükségesek további méltó szerepének biztosításához.

A kommunisták mindenkor aktív szerepet játszottak az olaszországi valóság alakításában. Ezt az tette lehetővé, hogy egy mozgásban levő társadalomban az OKP-nak sikerült folyamatosan növelnie szavazóinak számát (az 1946-ban elért 19°/_o-ról 27°/_o-ra 1968-ban). Ez is bizonyosága annak, hogy a párt lassan, de szüntelenül fejlődő erőt képvisel.

Hogy ezeket az eredményeket elérhesse, a pártnak számos nehézséget kellett legyőznie, nemcsak azokat, amelyeket ellenségei okoztak, hanem olyanokat is, amelyek saját szociális és politikai alapjainak a változásaiból keletkeztek. A párt ellenfelei megkísérelték politikailag kihasználni a párt társadalmi alapjainak a módosulását, amely a társadalomban végbement átalakulások eredménye.

A párt nem tudta mindenkor elég lendületesen visszaverni ezeket a támadásokat. Számos esetben nehéz helyzetbe került, hol Északon, hol Délen. Megállapítható azonban, hogy a párt mindig helyesen, nagy harci erővel reagált az ellenség támadásaira, valamint a kormány üldöző és diszkriminációs intézkedéseire, és minden megpróbáltatásból érettebben került ki. Ezzel szemben aránylag lassabban tudta összeegyeztetni politikai és szervezési akcióit az olasz társadalomban végbement átalakulásokkal, noha ezek előbbre lendítő eleme maradt. Bár nyilvánvaló erőfeszítések árán végül is sikerült véghezvinnie az összeegyeztetést, megismernie a mindennap valóságát, kijavítania politikai vonalát, megváltoztatnia szervezési eszközeit, egyszóval állandó megújulási folyamatot biztosítani. Ténykedésének állandó kritikái és önkritikai vizsgálatával érte ezt el.

Az önkritikai elemzések, amelyek egyébként heves belső vitákat is előidéztek, eltekintve egyes skolasztikus polémiák elvontságától és egy bizonyos maximalista sematizmustól, többségükben a munka és a harc gyakorlati kérdéseit taglalták, s az olasz társadalmi valóságból indultak ki.

A kommunista párt azért tarthatta fenn és növelhette pozícióit egy mélyesen megváltozott országban, mert maga is állandóan megújult, következetesen teljesítve kötelességét. „Megújulás a következetességben” — ez volt a Palmiro Togliatti körül az antifasiszta harcban, valamint az ellenállási mozgalom során történelmileg kialakult vezetőcsoport irányítása alatt álló kommunista párt állandó előretörésének első feltétele.

Az utóbbi időben sokat beszélnek arról, milyen nagy árat kellett fizetni ezért a következetességért. Ez tagadhatatlan. Az az igény, hogy a pártot meg-

tartsuk a szocializmus demokratikus útján, s ugyanakkor elkerüljük az értelmetlen vitákat és a szervezeti szakadást: mindez megakadályozta a nyílt politikai küzdelem kifejlődését. Emiatt a párton belül egy ideig több párhuzamos politikai koncepció létezett, meghonosodott az értelmezésekkel űzött játék, passzív ellenállási zónák keletkeztek, s felütötte fejét a politikai tétlenség.

A politikai harcban beállott késedelmek és habozások gyengítették a párt politikai egységét, kedveztek a realitástól való szinte általános eltávolodásnak, a bürokratikus begyepesedésnek. Az új káderek kiválasztása és képzése lassú és nehézkos volt. És mégis, ha felmérjük az árat, amelyet a következetességért fizetünk, még azok is, akik annak idején összeszorított foggal és inkább fegyvelemből, mint meggyőződésből fogadták el ezt a vonalat, ma elismerni kényszerülnek: a történelmi mérleg pozitív, az elért előnyök messze felülmúlják a befektetést.

Az OKP kidolgozta a maga munkamódszerét, amelyet bátran nevezhet eredetinek, és amely egyaránt alapszik a fegyvelmen és a türelmen, s jellemzői a kiegyensúlyozottság és a mértéktartás. Az OKP az 1929—30-as „fordulat”-tól kezdve elkerülhette azokat a válságokat és szakadásokat, amelyek drámai módon rányomták bélyegüket más kommunista pártok életére.

E módszer értékét világosan bizonyítja, hogy segítségével sikerül bevezetni az építő operativitás stílusát, a kollektív erőfeszítést, a szervezett munkát egy olyan országban, amelyet a patriarchális anarchia, az individualizmus, a tekintélytisztlet és a szakadarság szelleme jellemezett. A fegyvelmen és a szerénység meghonosítása új és eredeti tettet jelentett a szokásos fellengzősséggel és arrivizmussal szemben. Az OKP új munkastílust és erkölcsi szokást vezetett be, amely a munkásosztály sajátja. Amikor húsz év távolából visszatekintve elemezzük a Kereszténydemokrata Pártot és az olasz Szocialista Pártot megrázkódtató válságokat, valamint más politikai csoportok felmorzsolódását, elmondhatjuk, hogy az OKP egységes és tömör politikai erőként képviseli a dolgozókat. S elmondhatjuk azt is, hogy a szilárd következetesség megteremtette gyümölcseit, s ezek többet érnek az értük fizetett árnál.

A megújulás mérlege most, több mint tíz esztendővel a VIII. kongresszus után, újra felveti a határozott harc igényét a párton belüli demokrácia továbbfejlesztésére. Ma, annyi tapasztalat után mindenki világosabban megérti, hogy „a megújulás” nem egy egyszeri helyzet pillanatnyi megoldása, mert egy olyan párt állandó szükséglete, amely nem visszamenőleg akar alkalmazkodni a helyzet reális változásaihoz, hanem tudatosan törekszik arra, hogy az általa kívánt irányba terelje az eseményeket. Egy általános kritikai felmérés természetesen a módszer hibáit is felszínre hozza. A demokrácia lényegében olyan vívmány, amelyet szüntelenül fejleszteni kell, állandó feladat, az erősödő politikai öntudat kifejezője.

A válság legújabb fejlődési szakaszát új társadalmi erők feltűnése, az ifjú és legifjabb nemzedék előretörése jellemzi. A párt irányította akció a munkásosztály szövetségi rendszerének a növekedéséhez és kiterjesztéséhez vezetett. Gramsci is hangsúlyozta szükségességét a munkásosztály és a Mezzogiorno lakossága szövetségének, amely a haladó szellemű értelmiség részvételére is számít. 1945—47-ben, az „újjaépítés” időszakában a párt megkísérelte, ha nem is mindig eléggé egységesen, egy antimonopolista platform alapján szövetségre lépni a falusi és városi középrétegekkel. Ennek a szövetségnek a fejlesztése jelentette volna a demokratikus változatot a monopolista terjeszkedésével szemben, természetesen egy demokratikus program és a szükséges reformok alapján.

A jelenlegi válság súlyosbodásával ismét új erők lépnek a porondra. A tudomány és a technika fejlődése nyomán megváltozott az értelmiségiek helyzete,

akik már nem csupán a különböző osztályok összekötőinek szerepét játsszák, hanem saját igényeiket hordozzák, mint a termelési folyamatban immár közvetlenül elkötelezett erők.

A tudósok és technikusok (s a diákok, ha nem is lehet őket minden további nélkül a munkásosztályhoz sorolni, amint azt az „új munkásosztály“ egyes teoretikusai teszik elhamarkodottan): ezek a rétegek hajlamosak közvetlen szövetségi viszony létesítésére a munkásosztállyal. Az állam válsága, amelyet elsősorban az állammonopolista kapitalizmus rendszerének a növekedése, valamint a monopolkapitalizmus erőinek integrációja az államapparátusban és az új államok felletti — politikai, gazdasági és adminisztratív — intézmények létesítése okoz, felfedi az állami struktúra elmaradottságát, az igazságszolgáltatás, a közoktatás, a közélet adminisztrálásának a válságát, és tiltakozásra, szervezkedésre és harcra készíti a tanítókat, bírakat, köztisztviselőket.

A diákmozgalom nem csupán a tanulók számának gyors növekedésével sürgőssé vált oktatási reform igényét fejezi ki, hanem felveti az értelmiségre váró szerep kérdését a társadalomban. Olyan szerepet igényelnek, amely nem alacsonyítja őket egy elidegenedett és parancsolgató rendszer passzív eszközeivé, hanem lehetővé teszi saját egyéniségük kibontakozását.

Ilyen körülmények között új feladat hárul a munkásosztály pártjára: őrizni a front egységét, kapcsolatot teremteni az elszigetelt rétegek és a mozgalom derék-hada között, megszilárdítani ezt a kapcsolatot, amelyet a türelmetlenség, a leegyszerűsített megoldások csábítása bomlaszthat. Hogy eleget tehessen ezen elsőrendű feladatának, a mozgalom általános egyesítésének, oly módon, hogy az a közös cél, a demokratikus és szocialista átalakulás felé haladjon, a pártnak helyes viszonyt kell kialakítania a tömegmozgalmakkal, tiszteletben tartva önállóságukat és elősegítve egységük megszilárdítását.

A párt döntő módon hozzájárulhat az olasz társadalom jelenlegi válságának pozitív megoldásához, ha politikai és szervezési téren sikerül újabb ugrásszerű haladást elérnie.

Giorgio Amendola

A Critica Marxista 1969. 3. számában megjelent cikk kivonatos fordítása.

Távközlési műholdak

Nemzetközi problémák és távlatok

A rádió- és televíziótechnika összekapcsolása a korszerű rakétatechnikával forradalmasította a távközlést. A rakétatechnika lehetővé tette különböző műszer-tartályok, majd tekintélyes méretű és súlyú űrkabinok Földön kívüli pályára helyezését, a távközlés pedig megvalósította ezekkel a rádió- és televízió-összeköttetést. A tökéletesedő műszaki megoldások mára lehetővé tették olyan — távközlési berendezéseket tartalmazó — műholdak Föld körüli pályára helyezését, amelyek nagy távolságokat hidalnak át, és kapcsolatot teremtenek Földünk egymástól távol eső pontjai között.

Érdeemes megemlíteni, hogy az első ilyen természetű rádió-összeköttetést a Holdnak mint közvetítő közegnek a segítségével hozták létre, amikor is a Hold felszíne az adóállomásról reáirányított rádióhullámokat a vevőállomásra verte

vissza. E kísérlet analógiájára hozták létre a *passzív* távközlési műholdakat. Ezek Föld körüli pályára helyezett, rádióhullámok visszaverésére kiképzett felületű testek. Ilyen az Amerikai Egyesült Államokban fellőtt *Echo-2*, melyet az 1962–63 folyamán létrejött szovjet–amerikai űrkutatói együttműködési megállapodások alapján megindult kísérleteknél is felhasználtak.

Tökéletesebb és televíziós közvetítésre is alkalmas berendezések a saját áramforrással (napelemekkel) ellátott *aktív* távközlési műholdak, amelyek a rájuk irányított rádióhullámokat felerősítve sugározzák vissza. Az aktív távközlési műholdak első példányai (például az amerikai *Telstar* és a szovjet *Molnyija-1* sorozat tagjai) Föld körüli pályán keringenek, ezért közvetítésre csak abban az időközben használhatók, amelyben a két, egymással kapcsolatot létesítő földi állomásról egyaránt követhető pályaszakaszon haladnak át, mivel a közvetítésre használt mikrohullámok egyenes vonalban terjednek. Ilyen mozgó műholdakkal az állandó összeköttetés úgy valósítható meg, hogy több, azonos pályán mozgó műholdból összefüggő rendszert hoznak létre, melynek valamelyik tagja mindig az egymással kapcsolatot létesítő földi állomások hatósugarában tartózkodik. Ilyen természetű állandó kapcsolatot teremtettek a szovjet *Molnyija-1* műholdak három tagból álló rendszerével.

Az aktív távközlési műholdak második csoportját az ún. álló vagy *szinkron* műholdak alkotják, melyek a Föld forgási sebességével úgy vannak egybehangolva (szinkronizálva), hogy mindig a Föld ugyanazon pontja fölött tartózkodnak. Ide sorolhatók az INTELSAT nemzetközi távközlési szervezet műholdjai, melyeknek első tagját (Early Bird vagy *INTELSAT-1*) 1965-ben lötték fel. 1970-ig bezárólag az INTELSAT 11 műhold üzembehelyezését irányozta elő. Ezek az álló távközlési műholdak a Föld egyenlítőjének meghatározott pontjai fölött helyezkednek el 26 000 km magasságban.

A műholdas távközlés mindig két vagy több földi állomás közötti kapcsolatot jelent. A földi állomások és a hozzájuk tartozó műholdak egy távközlési rendszert alkotnak.

A műholdas távközlés szervezeti formái

Az ismertetett műszaki adottságokat gazdaságilag távközlési szervezetek keretében hasznosítják.

Ilyen például az Amerikai Egyesült Államokban a COMSAT (Communications Satellite Corporation), melyet 1962-ben létesítettek egy kongresszusi határozat (Communications Satellite Act) alapján. Ez magán-jellegű kereskedelmi szervezet, mely az államon belül kizárólagos jogokat élvez a távközlési műholdak rendszerének kiépítésére és gazdasági kiaknázására, valamint az ilyen természetű nemzetközi vállalkozásokban való részvételle.

A műholdakat üzemeltető távközlési szervezet kereskedelmi kapcsolatokat létesít azokkal a távközlési szervezetekkel (rádió-, televízió-, távbeszélő-, távíró-vállalatokkal), amelyek szolgáltatásait megrendelik, majd ezeket saját előfizetőikhez közvetítik a maguk hálózatán.

Elvileg ugyanez a helyzet a szovjet távközlési műholdak rendszerével kapcsolatosan is, ami a műholdak (*Molnyija-1* sorozat) és a földi állomások *Orbita* elnevezésű hálózatának egymáshoz való viszonyát illeti, bár nem rendelkezünk adatokkal arra vonatkozólag, hogy ezeknek gazdasági kiaknázása milyen szervezeti formában történik. A szocialista gazdaságszervezés alapelveiből következtethetően bizonyosnak tűnik, hogy a földi állomások igazgatásával megbízott állami szervezet ugyancsak szerződéses kapcsolatban áll a Szovjetunió többi távközlési szerve-

zetével, melyek azután a maguk előfizetőit, illetve megrendelőit elégitik ki az így nyert és továbbított szolgáltatásokkal. Természetesen, ebben a rendszerben a tervszerű gazdálkodás elvei jutnak érvényre, és így a teljes távközlési hálózat felhasználásában — a jövedelmezőség mellett — a nemzetgazdaság fejlesztésének és különösen a néptömegek magasabb kulturális színvonalra emelésének szempontjai részesülnek fokozottabb figyelemben.

A műholdak felhasználásával létesített műszaki és kereskedelmi láncolatra jó példa a mexikói olimpiai események televíziós közvetítése országunk számára. A sporteseményeket mikrohullámú láncon juttatták el az egyesült államokbeli INTELSAT földi állomásra, mely azokat műhold segítségével „átemelte” az európai földi állomásra. Innen a képanyagot hordozó hullámokat földi közvetítő állomások útján az *Eurovizió* brüsszeli koordináló központjába juttatták. Itt az amerikai szabvány szerinti 525 soros felbontású képet a nálunk használt 625 sorossá alakították át, és azt ugyancsak földi láncon továbbították az *Intervízió* prágai központjába, ahonnan a megrendelt műsorszámokat a román televízió átvette.

Ez a távközlési lánc a Szovjetunió területén úgy alakult, hogy az *Intervízió* műsorát a moszkvai földi állomás a *Molnyija—1* jelzésű műholdak segítségével továbbította a Szibériában és a Távols-Keleten levő földi állomásokhoz, ahonnan azt földi láncon sugározták a környékre.

A kivételes üzleti lehetőséget felismerve, több amerikai vállalat olimpiai társulást hozott létre, mely leköthette a mexikói játékok televíziós közvetítésének kizárólagos jogát. Az *Eurovizió* bérleti szerződéssel biztosította a műsort a maga számára, az *Intervízió* pedig mint albérlő továbbította ezt a saját albérlőkhöz (például a román televízióhoz), ezek meg az előfizetőkhez.

Gazdaságossági szempontok

A műholdakkal áthidalható távolságoknak — földi viszonylatban — nincs felső határa. A műholdas távközlési rendszer a vezetékes hálózattal szemben — nagy távolságok esetén — a vezetékek lefektetésének, karbantartásának és üzemeltetésének költségeit teszi elkerülhetővé; a műholdas távközlési rendszer hasonló természetű költségei ezeknél jóval alacsonyabbak. Hasonló az arány a műholdas rendszer javára a mikrohullámsávokon üzemelő rádió- és televízió-hálózatokkal szemben, melyek a mikrohullámok egyenes vonalú terjedése következtében egymástól átlag 70—80 kilométer távolságban elhelyezett közvetítő és felerősítő állomások kénytelenek létesíteni.

Ilyenformán a műholdak gazdasági előnyei nemcsak a szárazföldeket elválasztó tengerek távközlési áthidalásánál jelentkeznek, ami másképpen csak tenger alatti kábelek lefektetésével valósítható meg, hanem mindenütt, ahol nagy távolságok áthidalásáról van szó. Ezért a nagy kiterjedésű államok, mint például a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Kanada, belső használatra is kiépítenek műholdas távközlési rendszereket. Jelenleg az ilyen rendszerben történő telefonbeszélgetések díja a távolság növekedésével viszonylagosan csökken, igaz, ez a helyzet a mikrohullámú távközlés minden formája (televízió, képtávíró) esetében is.

A műholdak vagy a tenger alatti kábelek dilemmája, mely az ezeket üzemeltető vállalkozások konkurrenciaharcában is tükröződik, minden jel szerint a műholdak javára oldódik meg. Elsősorban azért, mert az utóbbi években tökéletesített kábelek, melyek televíziós közvetítésre is alkalmasak, csak „vezetékesen” létesítenek távközlési kapcsolatot, a közvetített anyag továbbjuttatása ismét csak a vezetékes vagy a mikrohullámú közvetítő láncolat igénybevételével történhet. De azért is, mert a műholdak közvetítő kapacitása oly mértékben növekszik,

szik, hogy a kábeles megoldás nem versenyezhet vele. A kábelek kapacitása egyenként 600 egyidejű telefon-összeköttetés vagy egy televízió-közvetítés, az *INTELSAT-3* jelzésű műholdak viszont egyenként 1200 telefoncsatorna vagy négy televíziócsatorna jeleinek átvitelére alkalmasak egyidejűleg, de az *INTELSAT-4* műholdak kapacitása már 6000 telefon- vagy ezzel arányos számú televíziócsatorna az előirányzatok szerint.

A gazdaságossági szempontoknál figyelembe kell venni azt is, hogy a műholdas távközlés még műszakilag nem érte el fejlődése csúcspontját, és minden újabb műszaki tökéletesítés kedvezően befolyásolja felhasználásának gazdaságosságát. Ezenkívül a műszaki berendezések előállítási és üzembehelyezési költségei is egyre csökkenő irányzatot mutatnak annak következtében, hogy sorozat-termelésükre rá lehet térni. Így például az *INTELSAT* ugyanazon egységének üzemeltetése 1965-ben 32 000 dollárba, 1966-ban már csak 20 000 dollárba került, ami a távközlési díjak csökkenését eredményezte. Az álló műholdak rendszeresítése a távközlésben az eddigi földi állomások berendezéseinek egyszerűsítését vonja maga után, mivel fölöslegessé válik a mozgó műholdak nyomon követéséhez szükséges elektronikus berendezés. Ez pedig újabb költségsökkenéssel jár.

Egyéb távközlési műszaki megoldásokkal szemben a műholdak felhasználásának előnyei sokoldalú alkalmazhatóságukban is megmutatkoznak. Műholdakkal közvetíthető bármilyen jel, adat, hang, kép és írott szöveg, mely elektromos mikro-hullámmá átalakítható. Így a már hagyományosnak tekinthető távbeszélő-, távíró-, rádió- és televízió-összeköttetésekön kívül ezen az úton valósítható meg az egymástól nagy távolságra elhelyezett elektronikus berendezések vezérlése közös központból. Már folytattak kísérleteket a világlapok egyidejű megjelentetésére több földrészen, távvezérlésű szedőgépek segítségével. Ezek a műszaki adottságok azonban nemcsak a hírközlés, hanem a nemzetközi tudományos, gazdasági és művelődési együttműködés számára is eddig nem ismert lehetőségeket tárnak fel. Ilyen értelemben megemlíthető, hogy az *INTELSAT* szervezet keretében az afrikai országok nagy érdeklődést tanúsítanak a televíziós oktatás rendszeresítése iránt, mivel ez kevés költséggel nagy lendületet adna a fejlődésben visszamaradt népek magasabb művelődési színvonalra emelésének, s hozzájárulna gazdasági elmaradottságuk csökkentéséhez is.

A távközlési műholdak és a nemzetközi jog

A nemzetközi jog szempontjából a műholdak, beleértve a távközlésre használtakat is, két csoportba oszthatók: *nemzeti* vagy „háztáji” (domestique) és *nemzetközi* műholdakra. Előbbieket egy meghatározott állam, illetve ennek valamely közületi vagy magán-szervezete helyezi pályára és üzemelteti, utóbbiakat pedig az államoknak valamely társulása vagy valamely nemzetközi szervezet.

A műholdak üzemeltetése mindkét esetben alá van vetve a világűrjogban foglalt szabályoknak (lásd Marțian Niciu cikkét a *Korunk* e számában).

A nemzetközi jog általános alapelvei — éppen a világűr felkutatása és kiaknázása következtében — erre a területre is kisugárzanak, és meghatározzák a földi államok tevékenységét és egymáshoz való viszonyát a Földön kívüli térségben is. Itt is érvényesek a szuverenitás, az egyenjogúság, a be nem avatkozás, a békés együttélés és a kölcsönös előnyök biztosítása mint nemzetközi jogelvek, csakúgy, mint az ENSZ Alapokmányának az államok egymáshoz való viszonyát meghatározó többi rendelkezései. Az ENSZ közgyűlésének ajánló jellegű határozatai megerősítik ezeket az elveket a világűr békés felhasználása terén. A Világűr

Békés Felhasználásának Bizottsága, a nemzetközi együttműködés előmozdítására, valamint a világűrjog kodifikálására létrehozott ENSZ-szervezet feladatai kiterjednek a műholdas távközlésre is.

Mindazonáltal a világűrjog és ezen belül a mesterséges holdak távközlési alkalmazására vonatkozó nemzetközi jogszabályok kodifikálása, általános érvényű államközi egyezmények keretében, még csak a tervezetek előkészítésének szakaszáig jutott. Több lényeges kérdésben az előkészítésben részt vevő államok egymástól eltérő javaslatokat terjesztettek elő.

A nemzetközi világűrjog egyik vitatott kérdése, mely az ENSZ-et és a Világűrbizottságot is foglalkoztatta, azzal kapcsolatos, hogy az Egyesült Államok támogatta a magánszervezetek önálló jogának elismerését az űrkutatásra és az égitestek kiaknázására. Ezt az igényt az érdekelt szocialista államok, a fejlődésben levő államok többségével összhangban, elvetették. Ennek kihatása az, hogy a távközlési műholdakat üzemeltető magánszervezetek, például az amerikai COMSAT, ezt a tevékenységüket csak államuk nevében, ennek ellenőrzésével és nemzetközi felelősségével fejthetik ki. Mindazonáltal ez a kérdés nemzetközi megállapodások útján még nincs kielégítően megoldva.

Mindenesetre annyi bizonyos, hogy a távközlési műholdakat használó szervezeteknek, legyenek azok nemzetköziek vagy államiak, közületi vagy magán-jellegűek, érdeke annak a jogrendnek a megjelölése, amely a műhold jogi helyzetét, a nemzetközi jog általános szabályaival összhangban, de ezeket kiegészítve, meghatározza. Ezt a célt szolgálja az űrszervezetek, esetünkben a távközlési műholdak ellátása nemzeti megkülönböztető jelekkel (felségjelek), valamint nyilvántartásba vételük (lajstromozásuk) mind az államon belül, mind nemzetközi síkon. A lajstromozás nemzetközi síkon az ENSZ Főtitkárságának hatáskörébe tartozik, államon belüli viszonylatban pedig az érdekelt állam belső jogszabályainak megfelelően történik. Azoknak a műholdaknak a belső állami lajstromozása, amelyeket nemzetközi együttműködés keretében lóttak fel és tartanak üzemben, az érdekelt államok közötti megállapodásnak megfelelően történik.

Egy másik fontos nemzetközi vonatkozása a műholdak távközlésre történő felhasználásának csakúgy, mint általában az rádióhullámú távközlésnek, a *hullámsávok elosztása* a különböző államok között oly módon, hogy ezek egymást a távközlésben ne zavarják. Ezt a feladatot a Nemzetközi Távközlési Egyesület (ITU) hivatott megoldani, melyhez jelenleg 129 állam és önálló terület csatlakozott. Az INTELSAT alapszabálya kimondja, hogy a szervezetben csak az ITU tagjai vehetnek részt; ezzel éppen a hullámsávok intézményes elosztását igyekszik biztosítani. Egyébként az ITU-val az államok saját érdekükben is kénytelenek együttműködni, mert rádióhullámú távközlési berendezéseiket csak így tudják zavarásmentesen üzemben tartani.

Ebben a vonatkozásban megemlíthető, hogy az elmúlt években nemzetközi botrányt okoztak az Északi-tengeren feltűnt „fantom-hajók”, melyek különböző nemzeteknek kiosztott hullámsávokon reklám-közleményeket sugároztak. Mivel tevékenységüket a nyílt tengeren folytatták, leküzdésük jogi nehézségekbe ütközött.

Egyebekben a „háztáji” műholdak jogi helyzetét az őket üzemeltető állam belső jogszabályai, a nemzetközi műholdakét pedig a társult államok közötti egyezmények határozzák meg. Ide vonatkozik az ENSZ közgyűlése 1962/XVIII. számú — ajánló jellegű — határozatának következő előírása: „Az az állam, amely a világűrbe felbocsátott tárgyat lajstromozza, megtartja az ilyen tárgy... fölötti joghatóságot, míg az a világűrben tartózkodik.” Több állam közösen alkalmazott űreszközei, a közöttük létrejött megállapodásuktól függően, vagy valamely tagállam

joghatósága alatt, vagy pedig az egyhangúlag elfogadott közös szabályok uralma alatt állhatnak.

Nemzetközi szervezetek

Az INTELSAT-ot (International Telecommunications Satellite Consortium) 1964 augusztusában hozták létre két, Washingtonban aláírt kormányközi egyezményrel, melyek ideiglenes jellegük következtében, 1970-ig végleges megállapodásokkal helyettesítendőek. Ez év februárjának végén összeült a tagállamok (64 állam, két-harmad részük gyengén fejlett ország) konferenciája, melyen több, tagsági joggal nem rendelkező ország, köztük a szocialista rendszerűek is, megfigyelőként vesz részt. A konferencia célja a végleges megállapodás kidolgozása.

Az érvényes megállapodások értelmében az INTELSAT-nak az államok csak névleges tagjai. Ténylegesen a tagállamok közületi vagy magán-jellegű távközlési szervezetei élvezik a megállapodások kedvezményeit. Ezek közül az amerikai COMSAT magánszervezet kivételes jogokat élvez, mint az INTELSAT általános gazdasági ügyintéző szerve, mely e tekintetben az összes tagszervezeteket képviseli.

Az INTELSAT célja egyetemleges nemzetközi szervezet létesítése a távközlési műholdak rendszerének kiépítésére és gazdasági kiaknázására.

Az INTELSAT tulajdonjoga a műholdakra terjed ki, a földi állomásokra pedig annak az államnak a tulajdonjogi szabályai vonatkoznak, amelynek területén található. Ez utóbbiak közületi vagy magán-szervezetek tulajdonában és kezelésében lehetnek, de felépítésük és üzembehelyezésük csak az INTELSAT Bizottságának jóváhagyásával történhet. E Bizottságnak, valamint a COMSAT-nak döntési joga van a földi állomásoknak az INTELSAT keretében történő felhasználása tekintetében.

Az INTELSAT tagjai az általuk igénybe vett szolgáltatásokkal arányos összegekkel járulnak a szervezet pénzalapjaihoz, melyekből a műholdak előállítását, pályára helyezését és üzemeltetését fedezik. A tagállamok a vállalkozás nyereségeiből betéteik arányában részesülnek. Ugyancsak ebben az arányban vesznek részt a tagok, egyenként vagy többen szövetkezve a szervezetet igazgató bizottságban (Interim Communications Satellite Committee), mivel egy igazgatósági tag beküldéséhez olyan betéttel kell rendelkezni, amely meghaladja az összbetéthez viszonyított 1,5%-ot. Ilyenformán az Egyesült Államok az igazgatóságban a szavazatok 53%-ával rendelkezik, a határozatokat pedig szótöbbséggel, illetve az alapszabályzatban meghatározott nagy jelentőségű kérdésekben, kétharmados szótöbbséggel hozzák. Ez az amerikaiak számára valóságos egyeduralmi helyzetet biztosít.

Ez a hegemonia érezeteti hatását a műholdak előállításával kapcsolatos ipari megrendelések elosztásakor is, ami érzékenyen érinti az európai államok és Japán gazdasági érdekeit. Ezek az államok csak nehezen tudták kiharcolni, hogy az INTELSAT-hálózat bővítése kapcsán nagyobb arányban jussanak megrendelésekhez. Például az *INTELSAT—2* jelzésű műholdak előállításánál ezek az államok a megrendeléseknek csupán 2%-ában részesültek, az *INTELSAT—4* sorozat megrendeléseiből már 27%-ot biztosítottak a maguk számára. Igaz ugyan, hogy az e téren fejlettebb amerikai ipar alacsonyabb költséggel állítja elő az igényelt berendezéseket, és így a többi államok közreműködése a távközlési műholdak előállításában növeli azok árát, ez viszont az iparilag fejletlen államok tiltakozását váltja ki.

A végleges INTELSAT-megállapodások tető alá hozása főleg a következő kérdéseknek az összes tagokat kielégítő megoldásától függ:

— a tagállamok részvételének biztosítása a szervezet igazgatásában a szavazati jog igazságosabb arányosítása mellett;

— annak biztosítása, hogy az ügyintéző szervben helyet kapjanak, földrajzi megoszlásuk szerint, a tagállamok főbb csoportjai;

— fokozottabb biztosítása a tagállamok azon szervezetei érdekvédelmének, amelyek az INTELSAT-hoz nem csatlakozhatnak, de annak szolgáltatásait igénybe veszik.

Ezeknek és hasonló kérdéseknek a megoldásától függ az eddig nem csatlakozott országok magatartása csakúgy, mint egyes, az amerikai hegemonia miatt elégedetlenkedő tagállamok esetleges kiválása és regionális szervezetekbe tömörülése, ami a szervezet egyetemlegessé válását hiúsítaná meg. Egyébként a regionális szervezet létrehozására francia—német együttműködéssel máris adódik lehetőség, a *Symphonie* távközlési műhold és az annak pályára helyezésére alkalmas *Europa—2* rakéta előállítása révén.

A szocialista államok körében Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, Románia és a Szovjetunió közös tervezetet dolgozott ki az INTERSZPUTNYIK elnevezésű nemzetközi távközlési szervezet létrehozására. A tervezetet 1968. augusztus 9-én az ENSZ Főtitkársága útján közzétették, és az államokat csatlakozásra szólították fel.

Az INTERSZPUTNYIK tevékenységi köre lényegében azonos lenne az INTEL-SAT-éval. Ugyancsak nyílt és egyetemlegességre törekvő nemzetközi szervezet jelleggel lenne felruházva, melyhez az államok, minden megkülönböztetés nélkül, a teljes jogegyenlőség és a kölcsönös előnyök biztosítása mellett csatlakozhatnának.

Ilyenformán a különböző államok szakértőit két tervezet foglalkoztatja a korszerű és egyetemleges távközlési szervezet létrehozása kérdésében. A népek anyagi és kulturális szükségleteinek kedvező legszélesebb nemzetközi összefogás egyetlen egyetemes szervezet keretében a megoldásra váró gazdasági, szervezeti és jogi kérdések bonyolultsága, a bennük jelentkező érdekellentétek sokrétűsége miatt csak a különböző fejlettségű és társadalmi rendszerű államok közötti két- és többoldali, hosszadalmas és türelmes egyezkedések árán valósítható meg. Addig is az államok azonos vagy hasonló érdekű csoportjai regionális keretek között valósíthatják meg korszerű távközlési együttműködésüket.

Tény, hogy a korszerű távközlési technika magában is nemzetközi összefogásra serkentő, mivel rombolja a térbeli korlátokat, s előtérbe hozza a népek közös igényeit, melyek e technika segítségével és együttes erőfeszítésekkel előnyösen ki-elégíthetők. Ez reményt nyújt arra is, hogy az új távközlési lehetőségek kedvező befolyással lesznek a nemzetközi együttműködés egyéb területeire. Remélhető, hogy a korszerű távközlési technika, mely — sok más műszaki megoldáshoz hasonlóan — a haditechnika keretében indult gyors fejlődésnek, végül is a népek barátságának és együttműködésének előmozdításában találja meg valódi, „emberszabású” alkalmazását.

Szabó Pál Endre